

художньо-образного мислення сучасного майстра українського поетичного слова та невичерпне словесно-образне багатство сучасної літературної мови.

У межах дослідження поза нашою увагою залишилися стилістичні можливості індивідуально-авторської метафори Ю. Андруховича, тому вони будуть основою подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Андрухович Ю. Листи в Україну. Вибрані вірші / Ю. Андрухович. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. – 240 с.
2. Вокальчук Г.М. Авторські новотвори в поезії 20-30-х років / Г.М. Вокальчук // Культура слова. – 1992. – Вип. 42. – С. 59-63.
3. Жижома О.О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80-90-х років ХХ століття / О.О. Жижома : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – Донецьк, 2003. – 233 с.
4. Загнітко А.П., Білла Г. Функціональні особливості метафори в художньому мовленні (на матеріалі поезії Олександра Олеся) // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Вип. 2 / Укл.: А. Загнітко та ін. – Донецьк : ДонНУ, 1996. – С. 179-193.
5. Пустовіт Л. Лексико-семантична структура метафори (на матеріалі радянської поезії): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «українська мова» / Л. Пустовіт. – К., 1979. – 26 с.
6. Русанівський В.М. Дієслово. – Рух, дія, образ / В. М. Русанівський. – К., 1977. – 236 с.
7. Словник української мови: в 11-ти томах / уклад. А. А. Бурячок, В. М. Білоноженко та ін. – Т. II – К. : Наук. думка, 1971. – 552 с.
8. Словник української мови: в 11-ти томах / уклад. В. Винник, В. Градова та ін. – Т. IV – К. : Наук. думка, 1973. – 830 с.

Summary

In the article considered individually author metaphors in broadcasting of poetic diskurs of Yuriy Andrukhovych. Analysable metaphorical new formations are marked morphological display and is the units aesthetically beautifully loaded in poetic diskurs of author. Probed individually author metaphors after grammatical expression of main component are divided into substantival, adjective and verbal. In poetic diskurs of Y. Andrukhovych meet verbal author metaphors considerably wider than substantival and adjective. It can be explained that metaphorical appearance of such metaphors comes forward as a method of the doubled vision of the world, in fact the real appears on a background the fantastic, poet created imagination. New formations also execute metaphorical new formations functional loading. In the article such functions are described individually author metaphors of Y. Andrukhovych as aesthetically beautiful, nominative, nominative-valuable, graphic and emotionally expressive.

Consequently, individually author metaphors of Y. Andrukhovych are one of the most widespread and more favourite language means in the creative arsenal of poet, and their active use in poetic diskurs of author testifies to the high level artistically vivid thought of modern master of the Ukrainian poetic word and inexhaustible verbally vivid riches of modern literary language.

Key words: individually author metaphor, metaphorical appearance, poetic metaphor, portable value.

УДК 811.161.2'373.611

А.В. Ткач

ОСОБЛИВОСТІ СУФІКСАЛЬНОГО СЛОВОТВОРЕННЯ НАЗВ ХВОРОБ ТА ЇХ СИМПТОМІВ

У статті проаналізовано продуктивні словотвірні моделі, що утворюють назви хвороб та їх симптомів в українській медичній термінології. Визначено семантичне навантаження словотворчих афіксів і їх значенсві відтінки.

Ключові слова: термін(и), суфікс(и), формант(и), словотвірна модель, терміноелемент, назва хвороби, медична термінологія.

Специфіку сучасної української медичної термінології зумовлює наявність у її складі значної кількості термінів-іменників, які відзначаються багатством структурних типів і різними умовами їх виникнення та функціонування. Приєднуючись до іменникових та дієслівних основ, суфікси утворюють терміни на позначення певних понять чи явищ об'єктивної дійсності, містять досить високий ступінь узагальненості тощо.

Метою нашої статті є дослідження структурно-семантичних характеристик назв хвороб та їх симптомів у сучасній мові медицини. Терміни-іменники цієї тематичної групи представлені великою кількістю суфіксів, більшість з яких – іншомовного походження.

Основним виразником словотвірного значення «назва хвороби чи її прояв» є найуживаніший і найпродуктивніший суфікс грецького походження **-ит (-ім, -іт)**: ларингіт, менінгіт, неврит, фронтит та ін. Напр.: *Препаратами бруньок тополі лікують ревматизм, захворювання суглобів, гіпертонію, головний біль, запальні хво-*

роби дихальних та сечостатевої системи органів (**неврит, уретрит, цистит, простатит**) (С.Товстуха); 3-під тонкою укривала випинається великий живіт. **Асцит** (М.Амосов).

У медичних термінах терміноелемент **-ит (-ім, -іт)** означає:

- 1) інфекційно-запальні захворювання, що спричинені чутливими до певних препаратів мікроорганізмами, напр.: *менінгіт, перитоніт*;
- 2) інфекції верхніх дихальних шляхів, напр.: *бронхіт, трахеїт*;
- 3) інфекції ЛОР-органів, напр.: *отит, синусит, тонзиліт*;
- 4) запальні процеси ротової порожнини, напр.: *гінгівіт, глосит*;
- 5) стоматологічні захворювання, напр.: *альвеоліт, пародонтит*;
- 6) інфекції сечостатевої, жовчовивідних шляхів та нирок, напр.: *гломерулонефрит, пієлонефрит, уретрит*;
- 7) інфекції шкіри та м'яких тканин, напр.: *дерматит, хейліт*;
- 8) хвороби кісток та суглобів, напр.: *артрит, остеомиєліт*;
- 9) інфекції органів малого та великого таза, напр.: *вагініт (кольпіт), ендометрит*;
- 10) хвороби кишково-шлункового тракту, напр.: *гастрит, ентероколіт, панкреатит*;
- 11) серцево-судинні захворювання, напр.: *міокардит, флебіт*;
- 12) захворювання лімфатичної системи, напр.: *лімфаденіт, лімфангіт (лімфангоїт)*;
- 13) очні хвороби, напр.: *кератит, кон'юнктивіт, нейроретиніт* та ін.

Паралельно до окремих похідних із суфіксом **-ит (-іт)** може функціонувати формант **-ія**, порівн.: дифтерит – дифтерія, енцефаліт – енцефалія, піодерміт – піодермія. Напр.: **Дифтеріт** здолав Надійку Бабакову – найменшу доньку Харитини та Кирила (М. Чернявський); А для Марини – грип, сухоти, нервові розлади, серцеві хвороби. Та ще й **дифтерія** ... (М. Чернявський).

В окремих термінологічних одиницях суфікс **-ит (-іт)** може бути замінений суфіксом **-оз (-аз)**, порівн.: артрит – артроз, дерматит – дерматоз, пародонтит – пародонтоз, поліартрит – поліартроз тощо. Напр.: **Дерматит** – запальне захворювання шкіри (Із підр.); Для пелагри дитячої характерні лусочковий **дерматоз** та трофічні виразки, поява на шкірі пурпурових плям і тріщин (Із довідника).

Кількісно велику групу термінів-назв хвороб формує словотвірний формант **-ія**, порівн.: анемія, ішемія, стенокардія, тахікардія та ін. Напр.: Вісцеральний саркоїдоз відзначається тенденцією до **лейкопенії**, рідше – моноцитозу і **еозинofilії** (Із підр.); У нирковий центр привезли жінку після кримінального аборт, з цілковитою **анурією**, з **уремією** (М. Амосов).

Отже, терміноелемент **-ія** є виразником низки назв хвороб, як-от:

- 1) шлунково-кишкового тракту, напр.: *анорексія, атрепсія, диспепсія*;
- 2) центральної нервової системи, напр.: *амімія, астазія, шизофренія*;
- 3) захворювання як результат нервово-психічних розладів, напр.: *астазія, атаксія, істерія*;
- 4) системи кровотворення, напр.: *алейкія, анемія, аноксемія*;
- 5) серцево-судинної системи, напр.: *ішемія, стенокардія*;
- 6) нирок, напр.: *гематурія, ішурія, протеїнурія*;
- 7) дерматологічного характеру, напр.: *атонія, лейкоплакія (лейкоплакоз)*;
- 8) недорозвиненість або природжена відсутність якогось органа, напр.: *аплазія (агенезія), атрезія* та ін.

В українській медичній термінології широко представлені словотвірні суфікси **-аз, -ез, -оз**. Напр.: **Нефро-склероз** – сполучнотканинні зміни нирки, які значно порушують її функцію; **пневмосклероз** – таке ж ураження легень; **деформуючий артроз** – ураження суглобів; **цироз печінки**; **кардіосклероз** – ураження м'язів серця (М. Амосов).

Найпродуктивнішою виступає словотворча модель із суфіксом **-оз**, порівн.: *псоріаз, діатез, енурез* і *дисбактеріоз, капіляротоксикоз, лейкоз, лямбліоз, остеопороз, туберкульоз* та ін.

Цей суфікс має одне (основне) граматичне значення і декілька словотвірних значень:

- 1) загальний хворобливий стан якогось одного органа чи всього організму, напр.: *ліпоматоз* – велика кількість ліпом;
- 2) хворобливий стан у результаті якоїсь вади або попередньої хвороби, напр.: *атетоз* – мимовільне скорочення м'язів пальців (рук, ніг) внаслідок захворювання головного мозку;
- 3) захворювання незапального характеру, напр.: *дерматосклероз* – потовщення шкіри (затвердіння шкіри); винятками є терміни: *нефроз, туберкульоз* та деякі інші;
- 4) збільшення чого-небудь внаслідок травми чи перебігу хвороби, напр.: *лейкоцитоз (лейкоз)* – збільшення лейкоцитів у крові;
- 5) деформування хребта внаслідок травм(и), остеомиєліту, рахіту, туберкульозу та інших захворювань, напр.: *кифоз* – викривлення хребта з утворенням горба;
- 6) захворювання, пов'язані з нервовою системою, напр.: *психоз* – хворобливий стан психіки, пов'язаний з розладом діяльності головного мозку (відхилення від норми у психіці);
- 7) хвороби серцево-судинної системи, напр.: *атеросклероз* – хронічне захворювання серцево-судинної системи;
- 8) група захворювань інфекційного характеру:
 - а) переважно кишково-шлункового тракту, напр.: *гельмінтоз* – хвороба, спричинена гельмінтами;

- б) захворювання протозойної етіології, напр.: *трихомоноз (трихомоніаз)* – запальне захворювання органів сечостатевої системи;
- в) хвороби, спричинені паразитичними грибами – *мікозами*, напр.: *аспергильоз (пневмомікоз), гістоплазмоз* та ін.

Часто суфіксу *-оз* передують назва тієї речовини, що викликає хворобу: *антракоз* – відкладання в легенях вузького пілу; *каоліноз (силікатоз)* – захворювання, що виникає при вдиханні пілу білої глини.

Для окремих термінів цієї тематичної групи характерна співвіднесеність з іменниками на *-ія*, порівн.: *анурез* – *анурія*, *ателіоз* – *ателія*, *ахроматоз* – *ахромія*, *лейкоз* – *лейкемія*, *лейкоплакоз* – *лейкоплакія*.

Словотворчий формант *-ома* (від грец. *-ōma*) у медичній термінології є носієм назв пухлиноподібних розрощень тканин у людини й тварини: *аденома, ангиома, гемангіома, міома, папілома* та ін. Напр.: *Рідкий спиртовий екстракт буквиці застосовують при функціональних маткових кровотечах запальної природи, кровотечах, викликаних міомою* (Є.Товстуха).

Зрідка до окремих термінів із формантом *-ома* може використовуватись формант *-ема*: *гранульома – гранулема, гліома – глієма*. Більшість термінів цієї тематичної групи співвідносяться з іменниковими утвореннями на *-оз (-тоз)*, які вказують на пухлинопоширювальний процес, що відбувається в тканинах, органах: *аденома – аденоматоз, ліпома – ліпоматоз, меланома – меланоматоз (меланоз)* тощо. Напр.: *Важливою сучасною проблемою мамології є вивчення морфологічних ознак передпухлинних станів, зокрема протокового проліферуючого фібroadеноматозу* (Із журналу). Термінам-іменникам із розглянутим вище значенням властиві паралельні форми використання із прикметниковими утвореннями, порівн.: *аденоматозна, ліпоматозна, меланоматозна, саркоматозна* (пухлина, тканина) або *мієломна* (хвороба, нефропатія), ін. Напр.: *Мієломна хвороба (плазмодіоз)*, *хвороба Рустичького-Калера* належить до злоскісних пухлин системи плазматичних клітин (Із довідника); *Фіброзна тканина* розповсюджується за межі капсули цитоподібної залози, уражує сусідні м'язи, судини, нерви, трахею (Із підр.).

Нині в професійну мовну практику повертаються деякі вилучені з обігу в 30-х рр. минулого століття медичні терміни, з'являються неологізми. Відповідно виникає проблема вибору і лексичних, і словотвірних варіантів як нормативних під час упорядкування української медичної термінології. Так, запозиченим терміноелементам *-ома (-ема)* відповідають питомо українські форманти *-ак (-як)*. Такі українські суфікси у складі власне українських термінів мали яскраво виражений національний характер, формували розмовно-невимушені наукові поняття (медична розмовна мова), що були зрозумілими не лише фахівцям, а й пересічним громадянам, близькі «духові народу», а тому, в період русифікації, заборонені як «націоналістичні». Напр.: *аденосаркома – залозом'ясак, карцинома – пістряк, міома – м'язак, саркома – м'ясак, фіброліпома – волокножиряк* і т. д. Спрогнозувати майбутнє таких формантів, їх активність вживання досить складно. Адже проблема вибору між «своїм» і «чужим», усталеним літературним варіантом і забороненим та забутим – це тривалий і складний процес. Проте усний різновид професійного спілкування у медицині має тенденцію використовувати прості, доступні номінації розмовного характеру. А тому такий тип може бути визнаний як продуктивний.

На назву хвороби чи її ознаки у відприкметникових термінах-іменниках вказує питомий український суфікс *-к-*. Напр.: *Серденько в неї так і б'ється, а сама, як у лихоманці, так і труситься* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Колись основоположник античної медицини Гіппократ казав: гарячка (лихоманка) – це інструмент, який сприяє одужанню від багатьох недуг* (Із газети). *Кропив'янка* – захворювання, що супроводжується висипом на шкірі та її свербінням. Термін *кропив'янка* має синонімічну пару – *кропивниця*. Маємо два форманти *-к-* і *-иц-*, що утворили різнокореневі терміни на позначення однієї хвороби.

Відприкметникові іменники із суфіксом *-иц-* також є реалізаторами значення назви хвороби. Проте такий словотворчий формант слов'янського походження виявився непродуктивним у медичному терміноутворенні: *жовтяниця, кропивниця, молочниця, пропасниця*. Напр.: *Знову додалося Марині роботи, бо з чуткою тією, як і завжди, з'явилися і хвороби нові: короста, незагойні виразки, пропасниця, серцебиття ...* (М. Чернявський).

Ще менш активним у реалізації формування термінів на означення назви захворювання чи його прояву виявився український терміноелемент *-от(а)*. Приєднуючись до прикметникових твірних основ, такий суфікс утворює іменники-професіоналізми, порівн.: *глух(ий) + -от(а) → глухота*, аналогічно *німота, сліпота, хрипота* та зрідка – терміни-іменники, порівн.: *блювота, мокрота*. Напр.: *Краснуха – небезпечна хвороба, особливо для жінок у перші три місяці вагітності, оскільки часто уражається плід. Це може призвести до народження мертвого плоду або дитини з вадами розвитку (глухота, сліпота, тератоми, вади судин і серця)* (Із підр.).

Іменникові суфікси *-ни(я), -ни(я), -енн(я), -інн(я) (-инн(я))* утворюють медичні терміни, що позначають симптом захворювання, рідше – саму хворобу: *блювання, виділення, виснаження, запаморочення, збудження, зниження, мокротиння (мокрота), облісіння, змертвіння (омертвіння), прорізування (прорізання), тромбування, ураження*, ін. Напр.: *Симптомів отруєння грибами чимало: головний біль, запаморочення, кволість, знепритомлення, блювання, пронос* (Із газети). І лише деяким термінам, що утворені за допомогою розглянутих вище суфіксів, властива взаємозаміна лексемами на *-от(а)*, порівн.: *блювання – блювота, мокротиння – мокрота*.

Частина утворених іменників є складовими термінів-комполітів: *зсідання крові, варикозне розширення вен, зміцнення капілярів, запалення нерва*. Напр.: *Встановлено, що 1г листя кропиви містить близько 400 біологічних одиниць вітаміну К, який сприяє згортанню крові* (З. Болтарович).

Отже, за нашими спостереженнями, розбіжності знакової форми в межах того самого номінанта (термінологічної одиниці) можуть виражатися як питомими суфіксами, так й іншомовними. При цьому одні афікси є

більш продуктивними, інші – менш продуктивними. Досить низькою активністю у термінотворенні медичних лексем відзначаються суфікси слов'янського походження. Однак цьому є пояснення. Нині, коли критично аналізуються іншомовні слова і тільки робиться спроба повернути заборонені й забуті питомі терміни, характерним явищем є поки що кількісно менший шар української за походженням лексики в наукових текстах, зокрема медичних. Поєднуючись з іншомовними суфіксами, власне українські форманти можуть утворювати пари (а то й цілі ряди) однозначних чи близькозначних термінів. Це допоможе обрати більш вдалий (зрозумілий, лаконічний, легковимовний тощо) варіант та уникнути непорозумінь, сприятиме розвитку української медичної терміносистеми.

Список використаних джерел

1. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника / П. І. Білоусенко. – К. : КДПУ, 1993. – 214 с.
2. Воропай С. В. Конфіксальні іменники у складі медико-анатомічних назв сучасної української мови / С. В. Воропай // Філологічні науки : зб. наук. праць. – Суми, 1999. – С. 19–28.
3. Дослідження зі словотвору та лексикології : зб. наук. праць / відп. ред. І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 163 с.
4. Місник Н. В. Формування української медичної клінічної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Місник; Інститут української мови НАН України. – К., 2002. – 21 с.
5. Сидоренко Л. М. Суфіксальні деривати в професійній термінології (нормативний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. М. Сидоренко; Інститут української мови НАН України. – К., 2004. – 19 с.

The article analyzes the productive derivative models that form the names of diseases and their symptoms in Ukrainian medical terminology. The semantic meaning of derivational affixes and meaning variety are defined.

Specificity of modern Ukrainian medical terminology leads to the presence in its structure a large number of terms, nouns are marked wealth of structural types and different conditions of their emergence and functioning. Joining noun and verb bases, suffixes form terms to describe certain concepts or phenomena of objective reality, contain fairly high level of generality and more.

According to our observations, the differences of sign forms within the same nominee (terminological units) can be expressed with specific suffixes or those of other languages. Besides one type of affixes are more productive compared to others. Medical terminology suffixes of Slavic origin are characterized with pretty low activity. However there is an explanation to this phenomenon. Now that foreign words are critically examined and the attempt to return illegal and forgotten specific terms is done, it is still quantitative that less of Ukrainian descent vocabulary is used in academic texts, including those of a health care. Combined with other language extensions, Ukrainian formants can form pairs (or even a pair chain) of identical terms or those of close meanings This will help to choose a better (clear, concise, pronounceable, etc.) option, avoid misunderstandings, and facilitate the development of Ukrainian medical terminology system.

Key words: term(s), extension(s), formant(s), derivational model, term element, name of disease, medical terminology.

УДК 811.161.2'42

В.Л. Туранська

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ОЦІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ

У статті досліджено лексичні засоби експресивної оцінки в історичних творах Ю. Мушкетика, Р. Іванчука, П. Загребельного.

Ключові слова: експресивність, емоційно-оцінна лексика, оцінка, фразеологізм.

У працях І. Онищенко, Т. Космеди і У. Соловйової розглядаються різні аспекти оцінки в українській мові. При цьому в першій роботі до ядра функціонально-семантичного поля оцінки відносяться емотивно забарвлені лексеми, навколоядерний простір складають слова раціональної оцінки, а периферію – переважно одиниці морфологічного, словотвірного та синтаксичного рівнів. У докторській дисертації Т. Космеди [3] проведено огляд дослідженості цієї мовної категорії, розглянуто конотативний компонент оцінного значення, досліджено різні типи оцінних фразеологізмів, визначено природу оцінки в прагмалінгвістичному аспекті. У. Соловйова вивчала оцінно-образні номінації у процесі породження та інтерпретації художнього тексту. Предметом вивчення Л. Соловйової стали «функціонально-семантичні класи атрибутів, предикативів і релятивів оцінки як основні виразники аксіологічних категорій в сучасній англійській мові» [7].

Метою нашого дослідження став вияв категорії оцінки в українській історичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття.